

ANTWERPIA

**INFOBLAD
2007/3**

**ANTWERPSE VERENIGING VOOR
BOUWHISTORIE EN GESCHIEDENIS**

Bestuur van de Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis

vzw opgericht in 1963

tot juni 2007 Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek

- Zetel:** Gerarduslei 35, 2180 Ekeren
- Voorzitter:** Eugène Warmenbol, Van Elewyckstraat 36, 1050 Brussel
02 640 81 48 - ewarmenb@ulb.ac.be
- Secretaris:** Marc Hendrickx, Kipdorp 37/21, 2000 Antwerpen
03 237 63 63 - marc.hendrickx@fulladsl.be
- Leden:** Stefaan Grieten, Gratiekapelstraat 24, 2000 Antwerpen
0497 452 802 - stefaan.grieten@skynet.be
Anne-Mie Havermans, Gerarduslei 35, 2180 Ekeren
03 665 02 19 - annemie.havermans@tele2allin.be
Petra Maclot, Korte Brilstraat 7, 2000 Antwerpen
03 234 20 99 - petra_maclot@hotmail.com
Wim Strecker, Blindestraat 18, 2000 Antwerpen
03 232 96 63

LIDGELD: € 20 per jaar – Rekeningnummer 320-0740973-60

Leden ontvangen per jaar tweemaal het BULLETIN en viermaal het INFO-BLAD.

Zij hebben toegang tot alle activiteiten, rondleidingen en voordrachten. Deze worden steeds aangekondigd in het Infoblad.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toelating van de uitgever.

Lay-out: Wim Strecker, Antwerpen

Verantwoordelijke uitgever: Marc Hendrickx; Kipdorp 37/21, 2000 Antwerpen.

AGENDA

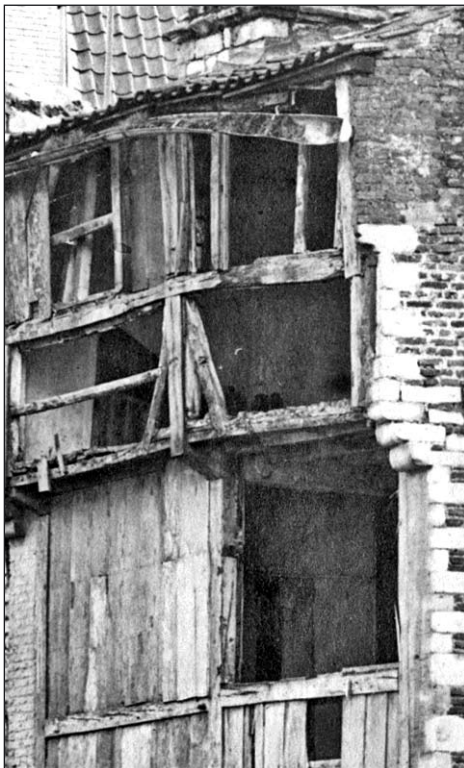
**OPGELET:
NIEUWE
LOCATIE**

**Maandag 5 november 2007, 20 uur – Lezing
Nieuwe sporen van Antwerpse houten gevels**

door Marc Hendrickx

Locatie : café Via-Via, Wolstraat 43, 2000 Antwerpen (hoogste verdieping)

Sinds 1982, het jaar van uitgifte van het standaardoverzicht van Marc Laenen over Antwerpse houten gevels, lijkt het alsof alles erover gezegd werd: ze lijken alle ontdekt en er resten ons slechts de meestal betwistbare reconstructies. Een kwarteeuw later is het tijd om eens te vertrekken van een andere benadering: het onderzoek van binnenin van panden met stenen voorgevel, om na te gaan welke details kunnen wijzen op een vroegere, houten voorganger van het pand.

Bovenverdieping 'Houten Verdoemenis'
(fragment foto SAA, Zicht op Burchtplein).

Vele details zijn immers de moeite waard om te bekijken vanuit de hypothese van het bestaan van vroegere bouwfase(n), maar de details verdwijnen voordat ze kunnen onderzocht worden, en ze worden hoe dan ook veel te weinig gedocumenteerd. Er zijn echter mogelijkheden om de informatie te vinden: de identificatie van panden met houten gevels uit de iconografie en literatuur maakt duidelijk waar er ooit houten gevels stonden, en als de gelegenheid zich voordoet om binnenin te kijken...

In de lezing kom je te weten hoe je de sporen van een houten gevel herkent, hoe de voornaamste onderdelen ervan heten, waar de ontdekkingen kunnen verwacht worden en waar niet, welke vondsten sinds 1982 werden gedaan, en welke vragen nog steeds hangende zijn.

Ontdek het Antwerpen van vóór de trapgevels...

MARC HENDRICKX

OOK DE SCHANDE IS VAN 'A'

Om begrijpelijke redenen is dit infoblad gewijd aan twee gevallen die uw Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis afgelopen maanden bijzonder hebben beziggehouden: de strijd om garanties voor degelijke opgravingen op de site **Badhuis van de Burchtgracht** en de kaalslag van een aanzienlijk gebouwenbestand voor een nieuwbouwproject in het blok **Klapdorp–Mutsaardstraat–Korte Noordstraat**. In het eerste geval lijken onze inspanningen beloond, in het tweede geval kon geen hulp nog baten, van welke instantie dan ook.

In de bres voor de Burchtgracht

Het oude Burchtgebied van Antwerpen, de bakermat van onze stad, heeft, meer nog dan vele andere zones in de historische stadskern, vanaf de 19de eeuw grote transformaties ondergaan. De rechttrekking van de Schelde (1877–1885) impliceerde immers de verdwijning van de oude Werf, het bijhorende stratentracé en dito bebouwing. Aan de waterkant bleef alleen het ontmantelde Steen bewaard, als monumentaal relict van een intensief bebouwde wijk, belichaming van de aloude wereldlijke macht die de keizer via de markgraaf over de stad uitoefende, maar vooral ook als lieu de mémoire bij uitstek van het ontstaan van Antwerpen. De kernstad rond deze burcht werd versterkt door een aarden wal, die in de vroege 13de eeuw vervangen werd door een monumentale muur in Doornikse kalksteen, voorzien van torens en weergangen, waarlangs aan de buitenzijde de burchtgracht liep. Het gebogen tracé van deze versterkte begrenzing is perfect bewaard in de gelijknamige Burchtgracht.

Verschillende relictten van de burchtmuur, die al in de 16de eeuw bewonderd werd door de Italiaanse koopman en historicus Lodovico Guicciardini, in zijn *Descrizione di tutti i Paesi Bassi* (1567), zijn tot op heden nog in het straatbeeld te zien, met name in de Vleeshuisstraat en in de Zakstraat. De afgelopen jaren hebben een aantal deelonderzoeken in de Burchtsite echter duidelijk aan het licht gebracht dat nog veel grotere delen van deze muur onder het huidige straatniveau bewaard zijn. Er is echter meer: de ondergrond van het gehele burchtgebied is een unieke getuige van de geschiedenis van Antwerpen, minstens vanaf de 10de eeuw. De site is archeologisch en cultuurhistorisch van het allergrootste belang voor Antwerpen, maar bevat ook informatie die het ontstaan en de vroege geschiedenis van de stad beter kan situeren in de Europese context van vroege handelsnederzettingen in het hele Noordzeegebied.

Precies daarom moet elke ingreep in de Burchtsite begeleid worden van een archeologisch onderzoek, zo mogelijk in het kader van een masterplan dat structureel kan inspelen op de mogelijkheden en bedreigingen van de gehele site. Tot nu toe echter zijn deze legitieme verzuchtingen allerminst evident gebleken, en zag AVBG zich telkens verplicht aan de alarmbel te trekken.

Een eerste keer gebeurde dat in 2004, toen een bouwproject gepland was in de zone Burchtgracht-Zakstraat. De toenmalige bouwpromotor was zinnens om het indrukwekkende stuk burchtmuur, bewaard in de kelderverdieping van de voormalige vleeshal die in 1848 in de Burchtgracht werd opgetrokken, als 'decor' te degraderen van de privé-parking onder het op te trekken appartementsgebouw (over de vleeshal, cf. P. MACLOT, *De voormalige Vleeschhalle Sint-Jan. Van Halle à la viande op de gedempte Burchtgracht tot Rhenania huis aan de rechtgetrokken Scheldekaaien*, in *Bulletin van de AVBG*, 2002/2 (themanummer). Van een degelijke opgraving was geen sprake, en omdat de stedelijke overheid weinig animo opbracht om een professionele archeologische campagne te eisen, kwam de AVBG in actie, in samenwerking met de daklozenvereniging die de belangen behartigde van de krakers die op dat tijdstip het gebouw in de Burchtgracht bewoonden waar het bewuste stuk burchtmuur zat. Een succesvolle petitie annex openstelling van de vleeshal met burchtmuur, nota bene tijdens de Open Monumentendag 2004, leidde tot behoorlijk wat media-aandacht. Bouwpromotor en stad bereikten op de valreep een akkoord over een opgraving. Momenteel ligt de site er, na sloop van de bebouwing, gedeeltelijke vrijlegging van de burchtmuur en een archeologische steekproef, verlaten en troosteloos bij. De bouwpromotor is al jaren van het toneel verdwenen. De petitie haalde in een mum van tijd bijna 400 handtekeningen, en werd door een delegatie van AVBG overhandigd aan Philip Heylen, schepen van Cultuur en bevoegd voor archeologie en monumentenzorg. Over de AVBG-actie werd bericht in *Infoblad* 2004/4.

Dit jaar kwam de zone rond het voormalige Badhuis in de belangstelling. De groep Blyweert wenst daar een project te realiseren dat een ander stuk van de burchtmuur en het bijbehorende bodemarchief impliceert. De bouwvergunning van 30 maart 2007 omvat weliswaar als voorwaarde *"Elke ingreep in de bodem dient hier archeologisch begeleid te worden. Er dienen voldoende tijd en middelen voorzien te worden om voorafgaand aan of geïntegreerd met de werken archeologisch onderzoek uit te voeren"*, terwijl de eis van de Vlaamse Gemeenschap inzake de wettelijk als monument beschermde burchtmuur luidt: *"Vooraleer de werken gestart worden moet ons een gedetailleerde beschrijving worden voorgelegd van*

de wijze waarop de restanten van de vrij te maken burchtmuur zullen worden behandeld".

Omdat echter geen werk werd gemaakt van de organisatie van een professionele campagne, dreigden deze mooie voorwaarden dode letter te blijven. Daarom kwam AVBG opnieuw in actie, net als in 2004 samen met de daklozenvereniging DAK (Daklozen Aktie Komitee) die de krakers van het Badhuis steunde. Kern van de actie was de legitieme eis van een gegarandeerd scenario voor een professionele archeologische opgraving, met voldoende tijd, middelen en mankracht, en met een degelijke communicatie van de resultaten ervan. Opnieuw werd een petitie op het getouw gezet, die van start ging op 23 juni, tijdens de Ramblasfeesten op Klapdorp, waar AVBG een standje had bij het huis van medelid Tim Bisschops (over de restauratie van dit pand elders meer in dit nummer). In samenwerking met DAK verzamelde AVBG vlot 750 handtekeningen, er verscheen een uitgebreide tekst op de website van ArcheoNet Vlaanderen, bestuurslid Petra Maclot lichtte de actie toe op een persconferentie georganiseerd door DAK én werd geïnterviewd door ATV, en de commotie zorgde ervoor dat ook de dagbladpers aandacht besteedde aan de problematiek van de site Burchtgracht/zone Badhuis. Op 18 juli presenteerde AVBG het resultaat van de petitie én de eis van een zorgvuldig voorbereide en begeleide archeologische campagne aan schepenen Philip Heylen (Cultuur en Toerisme) en Ludo Van Campenhout (Stadsontwikkeling).

Schepenen Heylen antwoordde ons op 24 juli dat het college op 20 juli beslist had *"akkoord te gaan met de uitvoering van dit archeologisch onderzoek [nl. wat in de bouwvergunning was vermeld] en de overeenkomst die hiervoor met de bouwheer, in casu de groep Blijweert, werd voorbereid goed te keuren. Deze overeenkomst voorziet onder meer dat de bouwheer 2,5 maand tijd reserveert voor dit onderzoek en alle technische kosten voor zijn rekening neemt. De personeelskost zal gedragen worden door de stad Antwerpen"*. Op zich is dit zeker goed nieuws, maar niettemin blijft de algemene indruk dat telkens opnieuw ad hoc een archeologische campagne moet bedongen worden op maat van elk individueel bouwproject op deze site, terwijl het veel vruchtbaarder en productiever zou zijn een archeologisch, bouwhistorisch en cultuurhistorisch georiënteerd masterplan te ontwikkelen voor de gehele Burchtsite. Zowel qua organisatie, uitvoering als qua wetenschappelijke output garandeert deze schaalvergroting veel meer kans op slagen en op kwalitatief hoogstaande resultaten. Niet alleen het uitzonderlijke belang van dit gebied voor de lokale geschiedenis van de stad Antwerpen, maar zeker ook het wetenschappelijk internationale belang ervan onderstrepen de noodzaak van dit bredere perspectief. Het is deze visie die we binnenkort ook wensen te bepleiten bij de stedelijke overheid.

Wordt zo spoedig mogelijk vervolgd.

Luchtfoto van de Burchtgrachtsite vóór de campagnes van 2004 en 2007.

De zone Zakstraat-Burchtgracht, anno 2007. (Foto's Wim Strecker; 2006-12-13 (boven), 2007-09-21 (onder))

Links: virtuele voorstelling van het geplande appartementsgebouw op de plaats van het voormalige Badhuis. Ontwerp groep Blyweert; rechts: de zone Badhuis in haar huidige situatie. (Foto W.S., 2007-05-24)

De kaalslag van het Klapdorp

Wordt het volkse Klapdorp de nieuwe yupzone?

Het Klapdorp, al in de late 13de eeuw een gehucht bij de stad, als een soort appendix tussen Koepoortbrug en Paardenmarkt, is altijd een levendige volksbuurt met kleine winkalzaken gebleven, maar verloor een vijftiental jaren geleden vrij plots haar gemoedelijke karakter. Eén voor één werden vlees, vis, groenten, brood en alledaags noodzakelijke producten vervangen door allerlei elektronica. Op de hoek van de Mutsaardstraat maakte de juwelierszaak zelfs plaats voor een waar speelhol. De gemoedelijkheid van dagelijkse omgang tussen middenstanders en klanten verdween en enkel nog norske manspersonen stonden op de stoep in onverstanebare talen onder elkaar te praten. De volkse sfeer veranderde totaal en gewone klanten uit de buurt bleven weg, terwijl razzia's met meerdere politiecombi's tegelijk de straat (on)veilig maakten.

Toen het Falconplein en omstreken enkele jaren geleden gesaneerd geraakte van de Oost-Europese maffia, leek het Klapdorp weer een mooie toekomst tegemoet te gaan. Een prachtig potentieel aan vooral kleine historische panden bood zich daar aan. Wie er vlug bij was kon nog voor een redelijke prijs een 16de-eeuws huisje kopen en wie er bovendien oog voor had en handen aan het lijf, haalde er de pareltjes tussenuit. Het resultaat van enkele jaren particuliere renovatiewer-

ken is stilaan in het straatbeeld te merken: jonge gezinnen frissen gevels op met verfkwas en bloembakken, op de voetpaden verschijnen zowaar krijttekeningen van kinderen, enkele winkeltjes wagen terug een bestaan. De braderij Klapdorp-Ramblas toonde deze zomer dat hier terug mensen wonen, die weer op straat zitten en elkaar weer groeten.

Jammer genoeg kondigen stellingen, lawaai en stofwolken niet altijd het resultaat aan van de liefdevolle omgang met het huis erachter. Het Grote Geld is blijkbaar niet mee weggesaneerd geraakt: Aan de hoek van het Klapdorp met de Mutsaardstraat zijn afgelopen maanden zomaar eventjes acht (indien 30-32 afzonderlijk worden beschouwd) kleine en grote historische panden tegen de grond gegaan ten behoeve van een nieuwbouwproject. Deze afbraak heeft een nooit meer goed te maken bres geslagen in het historische weefsel van deze straat. Elk stedenbouwkundige, elk monumentenzorger met hersens, elk ongeschoold burger met gezond verstand keurt dergelijke schaalvergroting af. De Stad niet.

De Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis diepte het dossier op over dit bouwproject, en zag dat het zoals verwacht, om een 'weinig frisse zaak' ging (zie bijdrage Tim Bisschops).

- De stad eiste geen enkele vorm van bouwhistorische documentatie tijdens de afbraak ook al was de Dienst Monumentenzorg volgens haar advies overtuigd van de CHE-waarde van het complex.

- Nochtans heeft die afbraak zelf geduurd van maart tot augustus. De aannemer verkocht ter plaatse alle mogelijke materialen afkomstig uit deze historische gebouwen. Dat het duidelijk de bedoeling was deze oude bouwmaterialen te recupereren, bewijst in elk geval dat het aanwezige bestand daarvan inderdaad duidelijk en bekend was.

- De Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis daarentegen documenteerde in de mate ze kon, want binnen de regels: onderzoek is geen evidentie als je met toestemming van de aannemer op de werf bent om eens rond te kijken. Zoiets is wél evident als je daar komt als bevoegd stedelijk ambtenaar.

Het minste wat de gemeenschap als compensatie voor dit verlies kan teruggeisen, is dat op die plek uitgebreide archeologische opgravingen worden uitgevoerd, en dat de bouwheer daarvoor betaalt. Temeer omdat deze zone wel eens uiterst interessant belooft te zijn voor de kennis van de middeleeuwse geschiedenis van de Scheldestad. Momenteel brengen opgravingen aan de Blindestraat vroegmiddeleeuws schervenmateriaal op; afgelopen lente kwam bij een spoedopgraving aan de Minderbroedersstraat reeds het Merovingische schervenmateriaal aan de oppervlakte. Bovendien lag vlakbij, tussen Klapdorp, Minderbroedersrui en Mutsaardstraat in de late 13de eeuw een infirmeriecomplex, dat pas tegen het midden van de 16de eeuw werd verlaten en verkaveld door de aanpalende straten en percelen. De vraag is dan maar, of de Stad daar zelf ook al heeft aan gedacht:

het avontuur met de archeologisch uiterste belangrijke site aan weerszijden van de burchtmuur en recent nog de petitieactie voor de site Badhuis heeft ons geleerd, dat onze burgervaders niet uit eigen beweging opkomen voor het archeologische patrimonium van onze stad, en pas in actie schieten als reactie op de publieke opinie. Op die manier kunnen onze stadsarcheologen onmogelijk hun werk plannen, laat staan extra fondsen bekomen voor de nodige mankracht en middelen.

Wat een zonde toch! Dat dit complex zelfs niet als voorwerp mocht dienen voor de studenten Monumentenzorg, die aan het eind van de straat schoollopen! Zij hadden het tenminste kunnen documenteren, zij hadden er zoveel kunnen van leren.. Maar waar zijn al die studenten en docenten, lopen die dan nooit rond in de stad? Waartoe dienen die verbanden en contacten tussen de Vlaamse Gemeenschap, de stad en de school?

Wat ook uit deze zaak weer maar eens overduidelijk blijkt is, dat in Antwerpen Eén Groot Front ontbreekt dat zich inzet voor ons bouwkundig erfgoed, de documentatie en de studie ervan. Zolang al die diensten, scholen en verenigingen niet samenwerken verliest de stad dagelijks haar patrimonium aan de nietsontziende bouwpromotoren. Met dit dossier heeft de Stad Antwerpen weer maar eens resoluut gekozen voor de platte commercie, voor woningen die geen modale Antwerpenaar zich kan veroorloven, maar die wel de plaats innemen van nog betaalbare appartementjes temidden van een volkse buurt. Hiermee kondigt ze eigenlijk onbeschaamd en zonder mededogen aan, dat niet alleen het Zuid, de Scheldekaaien, het Eilandje en onderhand de Seefhoek, maar nu ook het Klapdorp en omstreken gepland staan als te ontginnen Yupland. Dat terwijl iedereen weet, dat de woningnood in Antwerpen niet draait rond luxe koopappartementen voor tweeverdieners met twee auto's, maar rond behuizing voor minderbedeelden, gehandicapten en bejaarden, éénoudergezinnen en werklozen, die het sociale netwerk van een kleinschalige volkse buurt hard nodig hebben. Waar moeten zelfs gewone mensen nog naartoe? Waarheen denkt het Antwerpse sociaalvoelende stadsbestuur zijn burgers nu nog te deporteren? Wat is haar sprankelende visie eigenlijk op het woonbeleid en hoe denkt ze dat te verenigen met het Monumentenbeleid? Dat creaties als VESPA niet echt antwoord bieden op die vragen is onderhand ook al duidelijk. Antwerpen wordt gewoon aan de meest biedenden verpatst, ons patrimonium verbruikt.

Antwerpen is van 'A'? Bewijs ons dat dan maar eens!

De kaalslag van het Klapdorp

Enkele feiten op een rij

Dankzij het decreet over de openbaarheid van bestuur van 26 maart 2004 heeft elke Antwerpenaar recht op inzage van de beslissingen van zijn/haar stadsbestuur. Ontsteld door de bothedigheid waarmee de helft van het bouwblok Klapdorp – Mutsaardstraat – Korte Noordstraat – Predikerinnenstraat gedurende het voorjaar en de zomer van 2007 werd weggebroken, vroeg de AVBG het proces verbaal op van de beraadslaging van het College van burgemeester en schepenen over de vergunning van deze operatie ¹. Wist het stadsbestuur niet dat deze sloop het geheugen van de stad ernstig en onherstelbaar letsel toebracht? Leest u mee.

Op 21 augustus 2006 diende de NV Real Estate bij het College een hernieuwde aanvraag in tot het slopen van acht panden op de hoek van het Klapdorp (nrs. 30-40) en de Mutsaardstraat (nrs. 2-4), en voor het bouwen van een complex met een ondergrondse parking en bergplaatsen, een gelijkvloers met 4 commerciële ruimten, 25 appartementen, en twee eengezinswoningen. Minder dan drie weken later, op 8 september 2006, besliste het College om de NV Real Estate de gewenste vergunning te verlenen, ondanks een negatieve beoordeling door zowel de cel monumenten en landschappen van de afdeling Ruimtelijke Ordening, Huisvesting, en Monumenten en Landschappen (ROHM) Antwerpen, als de dienst Stadsontwikkeling, Monumenten- en Welstandsorg van de Stad Antwerpen.

De cel monumenten en landschappen, die om advies werd gevraagd op 30 mei 2006, voerde in haar ongunstige antwoord van 20 juli 2006 nochtans krachtige argumenten aan tegen het project. Zo is het gebied waarin de geviseerde panden liggen op het gewestplan ingekleurd als een woongebied met culturele, historische en/of esthetische waarde; een gebied dus, waarin behoud op afbraak dient te primeren. Ofschoon de woningen anno 2006 niet meer aan de hedendaagse woonvereisten voldeden en bijgevolg grotendeels leegstonden, waren er geen dwingende bouwfysische redenen om ze af te breken, meer nog, omwille van hun historische karakter was een herstel aangewezen. Een sloop zou immers het verlies betekenen van:

- Klapdorp 30-32, een zeldzaam zestiende-eeuws (en mogelijk nog ouder) dubbel breedhuis, dat ondanks de verbouwing van het gelijkvloers tot winkelpand

1 – Stad Antwerpen, proces verbaal van de beraadslaging van het College van Burgemeester en Schepenen, collegebesluit 10755 van vrijdag 8 september 2006, agendapunt 10: Stedenbouwkundige vergunningen - District Antwerpen - Klapdorp 32-40 - Mutsaardstraat 2-4. Slopen van panden en bouwen van complex - Vergunning, (hierna SA, PV collegebesluit 10755, punt 10), 7 pagina's integraal raadpleegbaar op: http://notulus.antwerpen.be/rs-bin/RightSite.exe/getcontent/C2006-010775.pdf?DMW_OBJECTID=090f45ab80326037&DMW_FORMAT=pdf&fext=.pdf

grotendeels bewaard was gebleven. Kelders, buitenmuren, balkenroosteringen en de voorste dakkap waren nagenoeg onverstoord. Met betrekking tot deze gebouwen adviseerde de cel monumenten en landschappen om tot restauratie over te gaan.

- Klapdorp 34-38, drie negentiende-eeuwse rijhuizen. In nummer 34 bleef onder andere een zestiende-eeuwse kelder bewaard. Afbraak van deze panden, die principieel als te bewaren werden beschouwd, kon enkel overwogen worden in functie van een kwalitatieve nieuwbouw. Minimaal het behoud van de façades werd geprefereerd.
- Klapdorp 40, een hoekpand met aan de gevel een vroeg achttiende-eeuws Onze-Lieve-Vrouwebeeld met kind. Ofschoon de restauratie van het beeld door de aanvrager wordt voorzien, zou de her- en verplaatsing in de nieuwbouw het losmaken van het beeld uit zijn historische context en het verlies van het huidige monumentale effect betekenen. Van een volwaardige en respectvolle herplaatsing kon in het voorgestelde project geen sprake zijn. Het behoud van het hoekpand, en derhalve ook van het Onze-Lieve-Vrouwebeeld in haar oorspronkelijke context genoot daarom de voorkeur boven afbraak en integratie in een nieuwbouw.
- Mutsaardstraat 2-4, twee zestiende-eeuwse panden verborgen achter één sobere negentiende-eeuwse lijstgevel. Aanzienlijke delen van de oorspronkelijke structuur van deze gebouwen waren nog aanwezig; onder meer de hoofdmuren, de balkenlagen en een deel van de dakkap. Geoordeeld werd, dat deze oude structuren bewaard dienden te blijven.

Niet enkel het dreigende verlies van historisch waardevolle bebouwing werd aan de kaak gesteld, maar ook de disproportie tussen de geplande schaalvergroting en de kleinschalige perceelstructuur van Klapdorp die sinds de vijftiende eeuw nagenoeg onverstoord is gebleven en die mee de eigenheid van de buurt uitmaakt.

Concluderend dat het voorgestelde ontwerp, ondanks herhaalde vermaningen, *'op geen enkele wijze rekening houdt met de bestaande historische entiteiten binnen het projectgebied'* kon de cel monumenten en landschappen niet anders dan een ongunstig advies uitbrengen ².

Aan de dienst Stadsontwikkeling, welstands- en monumentenzorg werd op 30 mei 2006 eveneens om advies gevraagd. Ook het antwoord van deze dienst bleek ongunstig. Na een eerder negatief preadvies, uitte de dienst Stadsontwikkeling in haar antwoord van 28 juli 2006 opnieuw groot bezwaar tegen het nieuwbouwproject. Een simultane afbraak van de acht panden was onaanvaardbaar. Als voornaamste punten van bezwaar werden genoemd: het verlies van een zeldzaam zestiende-

² SA, PV collegebesluit 10755, punt 10, p. 3

eeuws dubbel breedhuis; het verdwijnen van herkennings- en gezichtspunten in geval van afbraak van de hoekpanden; en het verloren gaan van de variatie en ritmiek van het straatbeeld als gevolg van de sterke schaalvergroting. Daarenboven wordt het College gewezen op de onaangepaste vormgeving van de nieuwbouw. Onder andere de hoekoplossing, de dakopbouw en het omgrenzingsprofiel vormden esthetisch een probleem.

Tegenover beide negatieve adviezen staat de aanzienlijk lichter wegende argumentatie van de NV Real Estate. De NV erkent (!) dat de panden historisch waardevol zijn, maar wijst er op dat de gebouwen grotendeels leegstaan, verkrot zijn, en niet voldoen aan de brandnormen en de huidige comfort- en oppervlaktevereisten. Afbraak is daarom voor de aanvrager de enige optie. Het College vult deze schamele redenering aan door te stellen dat het hier gaat om een *'kwalitatief woonproject met ondergrondse bewonersparking en gelijkvloers een grote centrale tuin (...) in een buurt die nood heeft aan projecten die de wijk opwaarderen'*³. Verder wordt een korte verwijzing naar de conformiteit van de bouwhoogten en bouwdiepten met de omgeving beschouwd als afdoende replek op de bezwaren omtrent de schaalvergroting en de materiële uitvoering van het project. De algemene conclusie van het College luidt daarom: *'Gezien de planmatige en bouwfysisch slechte toestand van de bestaande gebouwen en gezien de buurt nood heeft aan kwalitatieve impulsprojecten met woningen, groene open ruimte en ondergronds parkeren, wordt er in dit project, na zorgvuldige afweging, voorbij gegaan aan de ongunstige adviezen van de afdeling ROHM, cel monumenten en landschappen en het bedrijf stadsontwikkeling/burgers/welstands- en monumentenzorg en is het stedenbouwkundig advies gunstig.'*⁴

De wijze waarop de bouwaanvraag van de NV Real Estate door het College van Burgemeester en Schepenen werd beoordeeld en goedgekeurd, getuigt van weinig voeling van het stadsbestuur met wat zich op het terrein afspeelt. De vergunning gaat bovendien lijnrecht in tegen drie belangrijke objectieven aangaande de binnenstadsvernieuwing waarvoor hetzelfde stadsbestuur publiekelijk beweert zich in te zetten, namelijk:

- het verbeteren van het cultureel centrum van de stad en het cultureel erfgoed,
- het verbeteren van de kwaliteit van het publieke domein,
- en vooral het vastleggen van duidelijke regels voor nieuwe ingrepen en voor afbraak aan de hand van een handleiding cultureel erfgoed.⁵

3 Ibidem, p. 5

4 Ibidem, p. 6

5 Binnenstad - Stadsvernieuwing op de website van de Stad Antwerpen, <http://www.antwerpen.be/eCache/BTH /317.cmVjPTIzMDMz.html> (05/09/2007)

De omgeving van het Klapdorp kent sinds enkele jaren een krachtige heropleving en is goed op weg een toonbeeld te worden van de zo vaak bejubelde stedelijke sociale diversiteit. Aan de basis van deze evolutie liggen de – aanvankelijk – lage vastgoedprijzen na de sanering van de buurt rond het Falconplein, de historische variatie in het woningbestand, en bescheiden overheidsimpulsen zoals premies voor de verfraaiing van gevels of voor de omvorming van leegstaande winkelpanden tot woonruimte. Aan een geforceerde interventie van het stadsbestuur door middel van het vergunnen van een nieuwbouwproject buiten proportie heeft deze buurt geen enkele behoefte. De natuurlijke dynamiek van het stadsweefsel wordt er té ernstig door verstoord, en de gestelde doelen, namelijk het verhogen van de leefbaarheid en woonkwaliteit van de buurt, worden evenmin bereikt. Zo zullen de groene open ruimte en de ondergrondse parkeerplaatsen die met het project gecreëerd worden – de voornaamste argumenten pro die het stadsbestuur kan formuleren – in geen geval voor de buurtbewoners toegankelijk zijn. Meer nog, de bouw van 27 wooneenheden en 4 commerciële ruimten zal de druk op het nu al beperkte parkeerplaatsenbestand eerder doen toenemen dan afnemen. En in een straat waar met hoge premies gezwaaid wordt om de talloze onbezette winkelpanden tot woonruimten om te vormen, is voor de dure commerciële ruimten een toekomst van leegstand verzekerd.

Toch zijn ook bemerkingen te formuleren bij de manier waarop de informatie over de historische waarde van geïsoleerde panden werd vergaard. Problematisch is vooral het gewicht dat bij de adviesformulering werd toegekend aan de achterhaalde inventaris van het cultuurbezit *Bouwen door de eeuwen heen*, waardoor de reële historische waarde van de beoordeelde gebouwen niet onderkend werd. Zo is het opmerkelijk dat het duidelijk herkenbare zestiende-eeuwse breedhuis (nrs. 30-32) in het naslagwerk ontbreekt. Allicht maakte enkel die directe herkenbaarheid dat de cel monumenten en landschappen en de dienst Stadsontwikkeling het belang van dit gebouw toch erkenden. Dit laatste gold in elk geval niet voor het onopvallende pand Klapdorp 40. Van dit hoekhuis met zijn sobere gevel blijkt in de inventaris, naast een datering als 'negentiende-eeuws', enkel het Onze-Lieve-Vrouwebeeld het vernoemen waard. Terecht nam de cel monumenten en landschappen in haar advies de omschrijving van dit kunstwerk over, maar onterecht beschouwde zij het eigenlijke gebouw als niet meer dan een negentiende-eeuwse façade met daarachter een moderne betonstructuur waaruit alle oorspronkelijke interieurelementen verdwenen waren. Dit pand immers, bleek bij herhaalde bezoeken van de AVBG – overigens met toestemming van de aannemer – historisch bijzonder interessant te zijn! We documenteerden onder andere een originele zestiende of vijftiende-eeuwse zware balkenlaag met de elders veelal verdwenen kopschotjes en geprofileerde steunlatten nog in situ (zie ook hierna: 'De gesloopte panden...'). Achter de gevel van het pand Mutsaardstraat 4 – in de inventaris van het cultuurbezit evenmin

vermeld – kon dan weer een haast intact zestiende-eeuws diephuis worden waargenomen met een nagenoeg complete dakkap. Het Cultureel Historisch en Esthetisch Rapport, waarvoor klaarblijkelijk niet alle ruimten konden of mochten betreden worden, maakt van deze materiële feiten niet of onvoldoende melding. Een degelijk (bouw)historisch onderzoek had de waarde van de verdwenen panden welke uit de inventaris en het CHER te weinig is gebleken krachtig kunnen onderschrijven en had allicht ook de afbraakplannen bemoeilijkt. Op zijn minst zou een grondig onderzoek van de opstanden onze kennis over het historische bouwen, werken en wonen hebben verruimd. Laat ons hopen dat ook het resterende bodemarchief niet onbestudeerd verloren gaat.

TIM BISSCHOPS

Hiernaast: De afgenomen madonna-beeldengroep van het nr. 40 in haar transportkist in het restauratieatelier van de Academie (Blindestraat). De vrouwenfiguur uit terracotta wordt een Maria door de bijplaatsing van een in hout vervaardigd Jezuskind. De eerste sculptuur kan worden toegeschreven aan Michiel Van der Voort de oude (1667-1737), het kind is van een (inferieure) andere hand.

De Madonna-opstelling volgt het traditionele 19de-eeuwse Antwerpse idioom: als bijwerk tegen de gevel een H. Geest (duif) in een stralenkrans, als basis een sculpturaal opgevatte console (wereldbol, wolkendek, slang), als bescherming een luifel uitgewerkt als baldakijn. Onderaan een devotielantaarn, in wezen een elementaire straatverlichting.

Een conservatie- en/of restauratiebehandeling van het geheel is voorzien alsook herplaatsing ervan op de nieuwbouw. Het straathoekeffect zal evenwel verloren gaan omdat de nieuwe architectuur net op de hoek met verspringende volumes werkt. (WS)

Onder: De bovenverdiepingen van Klapdorp 38, 36 en 34. Verkrot ?

De gesloopte panden Klapdorp, hoek Mutsaardstraat

Begin oktober 2004 werd geïnformeerd naar prijsofferten voor het maken van het CHER van de gebouwenreeks Klapdorp 30-32, 36, 38, 40 en Mutsaardstraat 2 en 4. Dergelijk Cultureel, Historisch en Esthetisch Rapport dient sinds 1999 verplicht bij elke bouwaanvraag toegevoegd voor elk pand gelegen binnen de Antwerpse leiengordel. Bart Van de Velde, opdrachthoudende architect, bleek een bijkomende opleiding Monumenten & Landschappen te hebben genoten aan het Instituut Henri Van de Velde in Antwerpen, wat in principe garanties moet bieden voor een optimaal inzicht in het potentieel van wat historische panden te bieden hebben. Een jaar later liet de eigenaar van Klapdorp 36, het enige pand dat niet tot het grote complex hoorde, door dezelfde architect eveneens een CHER bestellen.

Het gebouwenbestand dat afgelopen maanden gesloopt is bestond uit niet minder dan acht historische panden. Ook het perceel van het reeds jaren gelden afgebroken pand Korte Noordstraat nr. 9-11 hoort bij het bouwrijp gemaakte terrein.

De verdwenen huizen zijn te identificeren als de vijf voormalige panden met de huisnamen:

- *den (Roeden) Hertshooren* (nr. 30-32) en een naamloos huis (nr. 34) die tot het midden van de 16de eeuw één geheel waren, een eigendom met pakhuizen dat helemaal tot in de Korte Noordstraat strekte,
- *de Cleynen Engel* voordien genaamd *de Corenmate* ook *de Bonte Craeye opte Havermate* (nr. 36),
- *den Swerten Horen* (nr. 38),
- *de Jonge Swaen* (het hoekhuis nr. 40, ooit één geheel met Mutsaardstraat nr. 2-4).

Vooraf twee eenheden verdienen de bijzondere aandacht: het grote hoekpand nr. 40, *Jonge Swaen* en het dubbelpand nr. 30-32 aan het andere uiteinde van de werf, het kleine *Roeden Hertshoren* (hierboven; rechts: aftekening na afbraak).

Reeds zonder onderzoek viel het kleine pand vooral op omdat het in onze stedelijke context merkwaardig laag is met zijn slechts ene bovenverdieping, en omdat het bestond uit twee zij aan zij staande langshuizen met opmerkelijk steile dakhelling. Vrij zeker betrof deze constructie zowat de oudste getuige van de bebouwing van het Klapdorp. Bij de afbraak is tegen het aanpalende rechter scheimuur de aftekening van het op zijn minst 15de-eeuwse gotische spant duidelijk te zien en tijdens het afvoeren van de bouwmaterialen zijn forse en bijzonder lange moerbalken en witstenen consoles met onmiskenbaar vroege profileringen genoteerd, die dit vermoeden volledig bevestigen. Slechts waarnemingen blijven over van deze ongetwijfeld leerrijke en als historisch pand uiterst waardevolle casus.

Door omstandigheden kon enkel het hoekpand (foto links) tenminste fragmentarisch gedocumenteerd worden. Uit waarnemingen tijdens de afbraak bleek, dat het

ongeveer 6,5 m brede pand één geheel vormde met de schijnbaar afzonderlijke panden Mutsaardstraat 2 en 4, en dus oorspronkelijk 19 m diep was. Het is gebouwd als voorhuis (Klapdorp nr. 40) gescheiden van het achterhuis (Mutsaardstraat nr. 4) door een open binnenkoer (later opgevuld met het gebouw Mutsaardstraat nr. 2), van de straat gescheiden door een muur, waarin zeer waarschijnlijk een poort stond. De herinnering aan een openstaande deur waarachter een in de muur ingemetselde zuilengalerij te zien was is volgens de bouwtoelatingen te dateren van tijdens de renovatie in 1980. Enkele elementen van een witstenen rondboog en een fragment van een zuilschacht, die na de afbraakwerken bij elkaar lagen, bevestigden dat dit pand inderdaad was uitgerust met een *gaelderij* of zuilengang, iets wat enkel in belangrijke huizen kon worden aangetroffen.

Dit type van koopmanswoning, met commercieel voorhuis en woonhuis achteraan is voor Antwerpen zeer kenmerkend en hoewel de meeste voorbeelden vooral midden-16de-eeuws zijn, bestond het al in de 15de eeuw. Tijdens en na de afbraak kon de balkenlaag vrij zorgvuldig gedocumenteerd worden, waaruit blijkt dat dit gebouw minstens uit de vroege 16de eeuw, zonet uit de late 15de eeuw dateerde: de constructiewijze met zware moerbalken (35 × 30 cm) op sleutels met kraalprofiel en witstenen consoles met peerkraalmotief, gering ingelaten kinderbalken (10 × 10 cm), ingeschoven kopschotjes en geprofileerde steunlatten. Voor het eerst kon een aantal van deze kopschotlatten bovendien gerecupereerd worden en nader bestudeerd. De volledige balkenlaag was aanvankelijk rood geschilderd, later okergeel, en een gedeelte werd later bekleed met kalkwelfsels, met behoud van de kopschotten en waarin het profiel van de steunlatten zichtbaar bleef en werd meegestuct.

Op de tweede verdieping zijn vloeren genoteerd met vierkante grijze tegels van 12,4 en 13,4 cm.

Interessant was ook de vaststelling dat het balkvak tegen de straatgevel aan ingekort was, wat erop wijst dat het pand oorspronkelijk een houten gevel moet hebben gehad, wat weerom wijst op een eerder vroege datering. De kelders op pijlers waarvan de slopers spraken, waren door de sloopwerken wellicht ontoegankelijk geworden en enkel de ruime, gewelfde kelders met bewaarde toegangstrappen onder het voorhuis waren te zien.

De dagelijkse fotoreportage van de overbuur, die AVBG-lid is, en de foto's van de AVBG-werkgroepleden blijven een schamele troost.

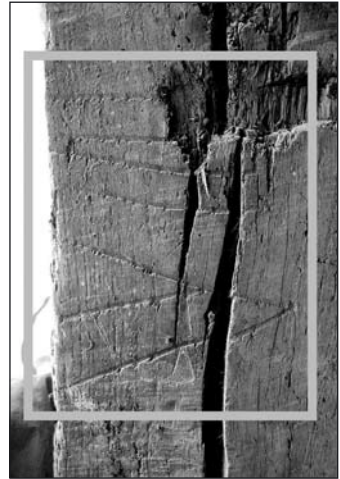

1. Balkenroostering met rode schildering. - 2. Sleutel en console met gotische profilering. - 3. Kopschotatjes met geprofileerde steunlat en latere kalkwelfselafwerking. - 4. Witstenen onderdelen van zuilengalerij.

Onderzoek van de 'Stortbuurse', Klapdorp 69, een stand van zaken

In een vorig infoblad maakten we melding van het onderzoek door de Vereniging van het pand *Stortbuurse* (Klapdorp 69). Eerder al, vond de Vereniging in dit pseudodiephuis sporen van een vroegere houten gevel.

Intussen werden door AVBG-lid Tim Bisschops samen met vriendin Joke verschillende nieuwe werken aan het pand uitgevoerd: o.a. de vernieuwing van de ramen, de renovatie van de dakverdieping en het kaleien en kalkverven van de herstelde gevel. Voorafgaand aan dit laatste werk werden bijkomende stalen genomen van de restanten van de oude gevelbepleistering. Daarnaast leverde een kleine archeologische punctie in de gang op de benedenverdieping een weinig verstoord fragment op van een vloer met zwarte en rode tegels in een regelmatig ruitpatroon. In de zowat 30 centimeter puin die deze tegelvloer van het huidige vloerniveau scheidt, werden tevens massieve delen van de (oorspronkelijke?) arduinen (winkel)pui aangetroffen. Uitgebreider onderzoek later dit jaar zal uitwijzen hoeveel werkelijk van deze pui bewaard is en of integratie in de geplande reconstructie van de gelijkvloerse gevel tot de mogelijkheden behoort.

Telmerk VIII, links, op de kromstijl van het centrale dakspant. (foto Tim Bisschops)

Wijziging functies binnen bestuur AVBG

Na bijna vijf jaar lid te zijn geweest van het bestuur van de AVBG, nam penningmeester Pieter Oomen eind april 2007 om persoonlijke redenen ontslag uit het bestuur van de vereniging. We wensen dan ook Pieter ten zeerste te bedanken voor het vele werk dat hij sinds zijn aantreden heeft verzet: boekhouding, administratie, de verzending van bulletins en infobladen, het lay-outen van verschillende bulletins en infobladen, kortom: Pieter verzette een enorme stapel werk, en het bestuur zal hem erg missen. We wensen hem dan ook het beste toe en respecteren zijn beslissing.

Pieters ontslag heeft tot gevolg dat een aantal taken binnen het bestuur worden herschikt. De taken die worden overgenomen van de penningmeester zijn:

- boekhouding: Marc Hendrickx, toezicht Stefaan Grieten;
- verzending bulletins en infobladen: Stefaan Grieten en Petra Maclot.

Klapdorp 69, met trapgevel
(foto WS 2007-09-07).

Erg onverwacht is de ontdekking op moerbalken, strijkbalken en vlieringen van in totaal nu al bijna 20 (!) telmerken. Heel informatief daarbij is het veelvuldig voorkomen van de telmerken 8, 9 en 10, die suggereren dat het pand in een vroegere bouwfase deel moet uitgemaakt hebben van een groter geheel (mogelijk samen met de nummers 65, 67, 71 en 73).

Het archiefonderzoek dat tot dusver werd uitgevoerd, levert voorlopig verschillende indicaties op die deze veronderstelling ondersteunen, hoewel enkele elementen nog niet in het verhaal passen en een onderzoek van de buurpanden – om praktische redenen evenwel niet eenvoudig – meer informatie zou kunnen opleveren.

Dat het pand Stortbuerse steeds merkwaardiger wordt, staat dus nu al vast.

MARC HENDRICKX

De naamsverandering van de Vereniging

Op de wandelvoordracht van 4 juni 2007 op het Schoonselhof droegen we plechtig de oude naam van de vereniging 'Antwerpse Vereniging voor Bodem- en Grotonderzoek' ten grave en beslisten we dat de naam AVBG voortaan staat voor 'Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis'.

Juridisch dient een dergelijke naamsverandering te worden beslist op een bijzondere Algemene Vergadering waar een quorum van 2/3 vereist is. Omdat het quorum op de jaarvergadering van 26 februari 2007 niet werd bereikt meldden we in het Infoblad 2007-2 p. 3 dat op 4 juni opnieuw zou worden gestemd; volgens de vzw-wetgeving is op die tweede vergadering geen quorum meer nodig.

Op de vergadering van 4 juni stemde overigens iedereen voor de naamsverandering.

Pittig stadskernonderzoek, onder meer

Vooraleer bouwkransen de Antwerpse skyline met hun silhouet gaan markeren, landmarks van een 'Werf van de eeuw', reppen archeologen zich van werf tot werf om de historische landmarks te achterhalen. Het kon rustiger, tel vandaag de kranen als vlaggetjes voor archeologische sites en je meent wel dat Antwerpen in feeststemming is. De bouw draait goed en het bodemarchief slinkt flink.

'Nu of nooit' is bijzonder actueel voor de 'Antwerpse historische kern', met de drie bouwprojecten aan de Burchtgracht, Zakstraat en Jordaenskaai voor ogen.

Zonder iets af te dingen aan de waarde van het Burchtgebied, brengt recent bodemonderzoek in de binnenstad eveneens vondstmateriaal aan waarvoor in klasieke nederzettingstheorieën ¹ geen plaats is voorzien. Voornamelijk de site van de Minderbroedersstraat (residentie Academie; afgesloten terreinonderzoek) bracht in dit verband opmerkelijke vondsten aan het licht. Het potentieel van de nabijgelegen site aan de Blindestraat (beeldhouwersatelier van de campus Academie; onderzoek lopend) diende hierop zeker onderzocht. Als derde komt dan logisch de site Klapdorp hoek Mutsaardstraat in zicht (te starten onderzoek). Eerstgenoemde plek is nog nooit geconnoteerd met het begrip 'oudste bewoningskern', wel deze in de buurt van het Steen. Maar hoe moeten we ons zo'n kern precies voorstellen? Als verstrooide pitten?

Andere werven, deze op het zgn. 'Bogaardeplein' en het grote bouwproject aan de Kattendijkdok-Westkaai worden momenteel ook archeologisch begeleid. Het bodemonderzoek van de Barreiro-site aan de Korte en Lange Schipperskapelstraat, dat van het Falcontinnenklooster aan de Falconrui en de site van de Tabakvest werden recent afgesloten. Er was ook nog een beperkte campagne op het Falconplein zelf.

In de districten staan twee projecten op stapel die archeologisch worden begeleid. In Wilrijk komt er een heraanleg van de Bist samen met een uitbreiding van het districtshuis. In Berendrecht start, vermoedelijk in oktober, onderzoek bij een natuurinrichtingsproject in het havengebied. Daar zou, bij voorkeur met een boorcampagne, gekeken kunnen worden naar het paleolandschap van de polder; maar een traditioneel vooronderzoek (met proefsleuven) wordt eveneens overwogen.

Voor stadsarcheoloog Tim Bellens is het niet makkelijk om overal met een ploeg aanwezig te zijn, er lopen zoveel projecten tegelijkertijd; letterlijk zijn er helpende handen te kort. Hulp op het terrein is een voor de hand liggend facet, maar de nood aan historisch vooronderzoek van de site is al even groot. Richtingwijzende gegevens aangedragen door (bouw)historici of archiefonderzoekers zijn dan ook steeds welkom.

Boven: site Barreiro 10 augustus 2007, bergen van laat-middeleeuwse houtconstructies; Vlechtwerk.

Midden: site Minderbroedersstraat 15 februari 2007.

Onder: site Blindestraat, groepsfoto op 13 september 2007. Van linksboven met de klok mee: Danny, Leon, Dirk, Karin, Tim, Eric, Tim, Jeniffer, Karolien, Jasmine, Christine, Catherina, Christel en Mike.

1. Een recente bundeling van de gangbare theorieën over het oudste Antwerpen geeft Davy Herremans in 'De nederzettingsevolutie van vroeg-Middeleeuws Antwerpen', 1 en 2, in 'AVBG-bulletin' 2004-1 en 2004-2.

SCALDIS FL

Verantwoordelijke uitgever: Marc Hendrickx, Kipdorp 37/21, 2000 Antwerpen